

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-Х від 07.12.1984 [Електронний ресурс] // Інтернет-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (24.11.2011). – Назва з екрану.
14. *Телешун С. О.* Нові виклики інформаційного суспільства [Електронний ресурс]. // Телешун С. О., Журавлев А. В. Відкриті очі. – Режим доступу: http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2011/04/blog-post_21.html – Назва з екрану.
15. Закон України «Про доступ до публічної інформації» № 2939-VI від 13.01.2011 р. // Голос України. – 2011. – 9 лютого.

Батрименко О. В. Некоторые проблемы становления государственной бюрократии в современной Украине.

Статья посвящена исследованию проблем отечественной бюрократии в условиях становления демократии в современной Украине. Главное внимание уделено нахождению путей построения эффективной модели отечественной бюрократии.

Ключевые слова: бюрократия, демократия, бюрократизация, политизация бюрократии, политическая власть, политика, государство.

Batrymenko O. V. Some problems of formation of the state bureaucracy in modern Ukraine.

This article is devoted to the problems of the national bureaucracy in terms of democracy in contemporary Ukraine. The main attention is paid to finding a route from building an effective model of the national bureaucracy.

Keywords: bureaucracy, democracy, bureaucratization, political power, policy, state.

Савойська С. В.

**КОНСТРУКТИВНИЙ І ДЕСТРУКТИВНИЙ НАПРЯМИ МОВНОЇ
ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ
ГАЛУЗІ УКРАЇНОМОВНИМИ ТА ІНШОМОВНИМИ
ФАХІВЦЯМИ**

У статті проаналізовано мовну політику незалежної Української держави у контексті забезпечення освітньої галузі україномовними та іншомовними фахівцями. Увагу акцентовано на конструктивному аспекті мовної політики, який визначається як один з найголовніших стратегічних напрямків на шляху до відродження національної освіти, історичної і культурної спадщини, традицій українського народу, а також вільного розвитку мов і культур національних меншин.

Ключові слова: мовна політика, незалежна Українська держава, освітня галузь, україномовні, російськомовні та іншомовні фахівці, конструктивний і деструктивний напрями, національні меншини.

Дослідження кадрової мовної політики у галузі освіти будується на комунікативній моделі, яку більшість вітчизняних і зарубіжних учених визнали як ідеальну складову раціональної комунікації, яка передбачає конструктивну дискусію з зазначеної проблеми. Кадрова мовно-освітня політика в Українській незалежній державі є першочерговим стратегічним завданням, оскільки освіта є не лише ідеологічною і культурною передумовою розбудови української полікультурної нації, а й її основою. Кадрова мовно-освітня політика формується, визначається і спрямовується указами Президента сучасної України, постановами Кабінету Міністрів України, Верховною Радою України, іншими центральними та місцевими органами влади, а також Конституцією України та іншими законодавчими актами. Кадрова мовна політика у 90-х рр. минулого століття визначалася також статтями 6, 10, 11 і 15 Закону «Про мови в Українській РСР». Завдяки цьому було збільшено плани прийому абітурієнтів на спеціальність «Українська мова і література» та «Українська мова» при Київському університеті, а пізніше в інших ВНЗ, було відкрито три нових факультети підвищення кваліфікації вчителів української мови і літератури, а також відкрито курси з української мови для викладачів та усіх бажаючих; збільшено план прийому до аспірантури з цієї спеціальності [2, 19].

Метою статті є аналіз мовної політики у галузі освіти як комунікативної моделі, яка будується на конструктивній дискусії як ідеальної складової раціональної комунікації.

На проведення мовної політики у сучасній Україні в освітній галузі держслужбовці, політичні партії, громадські організації, рухи та громадянське суспільство впливають по-різному.

Окремі аспекти кадрової мовної політики розглядали у своїх працях як закордонні учені (Аристотель, К.-О. Апель, Ю. Габермас та ін.), так і вітчизняні (В. Андрущенко, С. Білан, Т. Величко, В. Кулик, В. Литвин, І. Лопушинський, Ю. Римаренко, О. Чередниченко та ін.). Учені зазначають, що в основі будь-якої політики, зокрема кадрової і мовно-освітньої, лежить комунікативна раціональність і мовна практика. У напрямку кадрової мовної політики відбуваються дискурсивні зіткнення та боротьба інтересів між полярними політичними силами, які, починаючи з другого етапу українського державотворення, протягом усієї незалежності гальмують розвиток

освітньої галузі непрофесійними кадрами. Основи кадрової мовної політики у галузі освіти були закладені у законі «Про мови в Українській РСР», де зазначалося, що для підготовки національних кадрів у навчальних закладах повинні створюватися класи і групи з рідними мовами національних меншин. У той же час абітурієнти, що вступають до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, в яких здійснюється підготовка національних кадрів, складають конкурсний вступний екзамен зі своєї рідної мови [4].

Комунікативний аспект мовної політики у галузі освіти керувався тими законодавчими актами, які було ухвалено ще у кінці 80-х – та у 90-і рр. минулого століття, – це закон «Про мови в Українській РСР» та Постанова «Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року». Що стосується Програми, то вона конкретизувала строки щодо впровадження української мови в освітні заклади України, а також заходи по забезпеченню їх відповідними кадрами. Програма передбачила написання оригінальних та переклад українською мовою підручників з різних галузей науки, техніки, народного господарства, необхідних для підготовки фахівців у вищих технічних навчальних закладах [3].

Таким чином, поняття «кадрова мовно-освітня політика» – це мовна політика, що спрямована на забезпечення освітньої галузі україномовними та іншомовними фахівцями, які проходять спеціальну підготовку або перепідготовку у вищих навчальних закладах держави. Це державна політика, яка готує фахівців для освітньої галузі з метою захисту національних інтересів, цілісності і недоторканості кордонів держави, її соборності та суверенітету. Конструктивна, прогнозована і зважена робота спеціалістів освітньої галузі, яка скеровується на підтримку української мови як єдиної державної, її розвиток і поширення в усіх сферах і галузях суспільно-політичного життя держави. Це політика влади, яка приділяє особливу увагу проблемі забезпечення кваліфікованими фахівцями таких дисциплін, як «Українська мова за професійним спрямуванням», «Ділова українська мова», «Українська та зарубіжна культура», «Історія України» тощо. Зокрема, викладання курсу «Історія України» формує національну самосвідомість молодих людей, інтерес до історії свого народу. З цією метою при Вінницькому, Луганському, Київському, Кіровоградському, Миколаївському та Харківському педагогічних інститутах було організовано спеціальну перепідготовку учителів. Тобто було зроблено певні кроки у справі забезпечення освітньої галузі кадрами українознавців. Для цього було збільшено прийом до аспірантури і

докторантури із спеціальності «Українська мова і література». При університетах було створено три факультети підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури. Передбачалося також створити у вищих навчальних закладах (далі ВНЗ) кафедри українознавства, які б забезпечували викладання української мови, історії та культури [2, 18, 21, 47].

Щоб забезпечити викладання дисциплін українською мовою або мовою національних меншин, необхідно було залучити до цієї справи висококваліфікованих фахівців, а також студентів старших курсів університетів, педагогічних інститутів, вузів культури і мистецтва. Чим більше готувалося таких фахівців, тим більше їх було потрібно у зв'язку з розширенням мережі україномовних навчальних закладів. Наприклад, у Кіровоградській області було додатково відкрито 70 україномовних класів у школах з російською мовою навчання. Українською мовою навчалося 83,8 % учнів проти 78,2 % . У той же час складна економічна ситуація призводила до плінності педкадрів: з області вибуло 400 вчителів. Зрештою, залишилися незаміщеними 443 посади, а кількість працюючих пенсіонерів складала 673 особи. Щоб швидше розв'язати кадрову проблему у галузі україномовної та рідномовної освіти, необхідно було звертатися до засобів комунікації у рамках порозуміння та єдності між окремими центральними і регіональними політиками та мешканцями регіонів, які не бажали переходити на навчання українською мовою. Так, порозуміння між проросійськи налаштованими політиками та місцевими мешканцями Півдня і Сходу держави можна зобразити у вигляді тріадного ключа: дискурс – порозуміння – компромісне розв'язання проблеми. Але це не стосувалося сільської молоді, яка з різних причин не завжди зараховувалася до ВНЗ обласних центрів. Через деструктивну мовну політику не готували у достатній кількості кадрів для сільської місцевості. Це було одним з недоліків «правлячої еліти, яка утримувалася від рішучішого запровадження української мови в усі публічні практики, аби не спровокувати протестів тих, хто послуговується російською мовою» [6, 16].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21.07.1992 року № 408 «Про пільги для сільської молоді при прийомі до ВНЗ» передбачалася цільова підготовка фахівців з числа сільської молоді. Але у 1995 році серед зарахованих до вищих навчальних закладів згідно з державним замовленням цільовики із сільської місцевості становили лише 30%. Найнижчими були показники з цільового прийому сільської молоді у Горлівському (1,5 %), Дрогобицькому (11,5 %), Слов'янському (13,8 %), Уманському

(17,0%), педінститутах та Київському лінгвістичному університеті (13,7%). У той же час у сільських школах було 5,5 тис. вакансій вчителів, а 27,2 тис. посад займали студенти і вчителі пенсійного віку 24,5 тис. Не виконання планів прийому сільської молоді значною мірою зумовлювалося також недостатнім рівнем загальноосвітньої підготовки випускників сільських шкіл та недосконалістю роботи ВНЗ й управліннь освіти по організації довузівської підготовки цієї категорії абітурієнтів. Тому не виконання планів прийому сільської молоді до вищих навчальних закладів, а також втілення до навчального процесу української мови постійно перевірялось навчально-методичними кабінетами з вищої освіти спільно з комісією з українознавства та вузівськими осередками ВУТ «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, яке було створено на основі Товариства української мови з метою підвищення ролі та авторитету української мови. Ця проблема знайшла широке відображення у «Концепції розвитку національної вищої школи України» та в повсякденній діяльності органів управління. Колегія відзначала, що після ухвалення закону «Про мови в Українській РСР» відбулися значні зрушення: 2/3 викладачів та студентів були готові викладати або навчатися українською мовою [2, 17].

Відтак бажання викладати та навчатися українською мовою свідчили, що український народ єдиний у власних прагненнях і готовий відродити власну рідну мову і культуру. У зв'язку з масовим відкриттям україномовних навчальних закладів не вистачало відповідних спеціалістів, тому збільшувалася кількість незайманих посад. Зокрема, у Луганській області незаміщеними було 348 вакантних посад, а кількість працюючих пенсіонерів 2257 осіб, у Рівненській відповідно – 347 і 1108, у Запорізькій – 349 і 1216. З одного боку, попит не відповідав пропозиції. З іншого, кадрова мовна політика не могла ефективно функціонувати поза комунікацією. Найкраще про це сказав Луман: «Усе, що відбувається у суспільстві, є комунікацією». Добре продумані та узгоджені з громадянським суспільством законодавчі акти забезпечували конструктивний напрям кадрової мовної політики в освітній галузі. Але ці та інші успіхи Української держави не визнавалися місцевою елітою Півдня і Сходу держави, а також лівими політичними силами. Вони почали підбурювати російськомовне населення цих регіонів під гаслами: «відновлення розірваних зв'язків з Росією» та піднесення російської мови до статусу офіційної в Україні» [6, 17].

Конструктивна мовна політика у галузі освіти забезпечувала навчальний процес необхідною навчально-методичною літературою та відповідними фаховими кадрами із гуманітарних дисциплін,

спеціальними факультетами з перепідготовки кадрів з вищою освітою для одержання другої спеціальності – «Українська мова і література». Така робота була розпочата спеціальними факультетами, які діяли на базі вищих навчальних закладів України з 1 жовтня 1991 року. Паралельно із цим у навчальних закладах освіти виникли проблеми, які були пов'язані з браком україномовних підручників, посібників [2, 174], словників, кадрів, незадовільним контролем з боку адміністрації та відсутністю належних матеріально-технічних умов в окремих вузах, зокрема, у Кіровоградському, Миколаївському, Одеському, Слов'янському, Херсонському, Чернігівському педінститутах. Водночас брак кадрів було пов'язано ще і з тим, що, крім україномовних спеціалістів, не вистачало фахівців зі знанням рідних мов національних меншин, щоб забезпечити викладання дисциплін у тих освітніх закладах, де навчання відбувалося іншими мовами. Навчальні заклади для національних меншин існували практично у кожній області. Зокрема, у Київській області з 797 шкіл була одна з російською мовою навчання, одна єврейська недільна школа, 40 двомовних, інші – україномовні. У зв'язку з цим ситуація в області із забезпеченням педкадрами була складною. Протягом 1993 – 1994 рр. зі шкіл області вибуло 1573 педпрацівники, заміщували ці посади 1608 пенсіонерів (7 %). У навчальних закладах не вистачало 576 педагогів, що було вдвічі більше у порівнянні з минулими навчальними роками (299). Із року у рік зменшувалася кількість спеціалістів, зокрема, учителів української мови і літератури. Якщо у 1991 році у навчальні заклади області прибуло 1159 педагогів, то у 1992 – 952, у 1993 р. – 744, у 1994 – 655. Як бачимо, з кожним роком відповідних фахівців ставало усе менше і менше. У цьому, звичайно, конструктиву було мало, але він був в іншому: збільшувалася кількість навчальних закладів, де мали можливість навчатися рідною мовою як українці, так і інші полікультурні спільноти, зокрема поляки, кримські татари, угорці, румуни, чехи, вірмени та інші.

Отже, не зважаючи на те, що в окремих ВНЗ прийом абітурієнтів на відділення української філології збільшувався (наприклад, у 1993 – 1994 рр. було втричі збільшено набір на українське відділення філологічних факультетів Слов'янського, Горлівського, Маріупольського гуманітарного педінститутів), потребу у дипломованих спеціалістах з української мови вони задовольнити не могли. Щоб підвищити якість підготовки україномовних фахівців та у зв'язку з поліпшенням вивчення української мови і літератури у навчальних закладах з російською мовою навчання класи (групи) було розділено навпіл. У той же час у школах з російською мовою навчання

з першого класу було введено таку дисципліну як «Українська мова». Водночас збільшувалася кількість годин на вивчення української мови у школах з українською мовою навчання. Це також збільшувало навантаження на кількісну і якісну складову підготовки кадрів. А до цього додалася ще одна проблема: Міністерство освіти скорочувало план набору студентів на заочну форму навчання. Зокрема, у Миколаївській області це створило додаткові труднощі щодо забезпечення установ освіти педкадрами. У м. Миколаєві діяло 55% шкіл з українською мовою навчання, які були незадовільно забезпечені педкадрами. У цілому було 969 вакантних посад області, а до роботи у навчальні заклади було залучено 3389 пенсіонерів, що негативно впливало на якість навчання.

У Миколаївському педінституті було розширено набір на спеціальність «Українська мова та література». У навчальні плани щороку вводилися нові спецкурси, пов'язані з вивченням і пропагандою державної мови. Навчально-методична документація та діловодство оформлялися українською мовою [2, 18, 26]. Проте робота щодо закріплення випускників педінституту у школах Миколаївської області проводилася недостатньо. Так, з 15 випускників Миколаївського педінституту, направлених у школи обласного центру у 1994 р., до роботи приступило менше половини, а у 1995 р. з 1159 випускників, замовлених областю, – лише 504 чол. З 37 осіб, замовлених Баштанським районним відділом освіти, прибуло лише 2 вчителів. Тобто кадровий голод загострювався у зв'язку з безвідповідальністю місцевих чиновників, які не виконували належним чином свої обов'язки по забезпеченню молодими кадрами навчальні заклади. Іноді така безвідповідальність межувала з небажанням, а в окремих випадках – непатріотичністю та навіть злочином. Так, у 1995 році педагогічними та іншими вищими навчальними закладами, які здійснювали підготовку кадрів для загальноосвітніх шкіл, було випущено майже 30 тис. молодих спеціалістів. З них було направлено у заклади освіти лише 18 тис. чол. (60% від випуску). За реальної потреби 24 тис. чол. на робочі місця прибуло згідно з направленням 13,8 тис. чол. (76,7% від направлених), а станом на 1 листопада 1995 року їх залишилось 13,4 тис. чол. Так, із загальної кількості молодих педагогів, підготовлених ВНЗ у 1995 році, лише 44,7% було використано за прямим призначенням [7].

Конструктивний аспект мовно-освітньої політики полягав у тому, щоб максимально забезпечити освітню галузь фаховими спеціалістами. Для цього розширювалася мережа факультативів, гуртків, курсів для вивчення і поглиблення знань з української мови.

Але україномовних кадрів бракувало всеодно. Наприклад, у Дніпропетровській області діяло 78 % шкіл з українською мовою навчання, де не вистачало 523 вчителів з української мови і літератури, на Одещині – 515, Луганщині – 420, Донеччині – 215, Києві – 402, у Тернопільській області – 300. Для викладачів та співробітників, які бажали вдосконалити знання з української мови, у Дніпропетровському університеті було організовано програмні курси з української мови, де половина викладацьких кадрів пройшла перепідготовку на річних або на чотиримісячних курсах, що дало можливість оформляти внутрішню (70 %) і зовнішню документацію українською мовою [5, 28].

Щоб вийти з такої ситуації, необхідно було для розв'язання кадрової проблеми шукати альтернативні підходи. З метою реалізації концепції неперервної педагогічної освіти та пошуку нових форм інтеграції різних рівнів професійної підготовки у педагогічних навчальних закладах було проведено експеримент з підготовки україномовних педагогічних кадрів у комплексах педучилище – педінститут. Але такі навчальні заклади на навчання українською мовою також переходили повільно. Окремі з них спромоглися перевести навчальний процес на викладання українською мовою лише через півтора року після ухвалення закону «Про мови в Українській РСР». Щоб поліпшити якість навчання і збільшити кількість україномовних спеціалістів, функціонували курси української мови, якими було охоплено 70 тис. учителів [2, 18]. Так, у Дніпропетровську – відвідували курси 38 тис. вчителів, з яких 3,5 тис. не володіли українською мовою узагалі. По перепідготовці кадрів уже на початку 90-х рр. почали відкриватися спецфакультети для отримання другої спеціальності та задоволення потреб шкіл в учителях української мови і літератури. У той же час кадрова проблема вирішувалася важко і повільно. Це було пов'язано з незадовільною організацією, що була пов'язана із працевлаштуванням випускників вищих навчальних закладів, які влаштовувалися на роботу не за призначенням. Приміром, у 1991-1993 рр. сільськогосподарські вищі навчальні заклади України закінчили 133 тис. чоловік, а у сільську місцевість повернулося лише 90 тис. І такі випадки були непоодинокими. Випускники інших ВНЗ влаштовувалися на роботу у приватні заклади або у комерційні структури [1, 46].

Зважаючи на вищезазначене, необхідно зробити такі висновки: конструктивна діяльність у галузі мовно-освітньої політики нерідко перетиналася з деструктивною. Позитивним було те, що у навчальних закладах збільшився відсоток гуманітарних програм, нових

спеціальностей, було введено нові предмети, організовано підготовку кадрів з нових спеціальностей, відкрито кафедри українознавства, української мови і літератури, історії України тощо, що повніше відповідало потребам ринкової економіки та багато іншого. Наслідком деструктивної мовної політики у галузі освіти були: недостатня наповненість бібліотечних фондів навчально-методичною літературою, брак відповідних фахових спеціалістів, непрестижність учительської і викладацької праці, небажання проводити заняття українською мовою, низька національна самосвідомість освітян тощо. Але не зважаючи на деякі труднощі україномовне та рідномовне навчання в освітніх навчальних закладах поступово відроджувалося. Зокрема, у Харківській області налічувалося 665 українських шкіл і 211 – російських, а 114 мали українські й російські класи. Із 177 шкіл м. Харкова статус російських мали 81, двомовних – 51, решта були українськими. Щоб поглибити знання з української мови і літератури, відкривалися факультативи, організовувалися гуртки, літературні студії, зустрічі, вечори, проводилися олімпіади, конференції, семінари та «круглі столи». У навчальні програми гуманітарних факультетів вводилися курси української мови, спецкурси фольклору та етнографії. А це вимагало збільшувати підготовку професійних кадрів не лише у кількісному, а й у якісному відношенні. У зв'язку з цим мережа факультетів перепідготовки кадрів продовжувала розширюватися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білан С. Проблема підготовки фахівців для агропромислового комплексу України в сучасних економічних умовах // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наукових праць. – Випуск. 3. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 43-47.
2. Величко Т. Про стан та чергові завдання впровадження Закону України «Про мови в Українській РСР» у системі Мінвузу України. – К.: УМК ВО, 1991. – 195 с.
3. Державна програма розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року. 01. 04. 97 № 1/12 – 587 / Поточний архів Науково-методичного центру вищої освіти МОН України.
4. Закон «Про мови в Українській РСР». – К.: Вид-во «Україна», 1991. – 16 с.
5. Кремень В. Освіта України за роки незалежності: стан, факти, події. – К.: Вища школа, 2001. – 165 с.

6. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Ю. Бестерс – Дільгер. – Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 363 с.
7. Рішення колегії Міністерства України 27 грудня 1995 р. Про стан підготовки педкадрів і забезпечення ними закладів освіти. – Ф. 166. – Оп. 18. – Од. зб. 125. – Арк. 52.

Савойская С. В. Конструктивное и деструктивное направления языковой политики в контексте обеспечения образовательной отрасли украиноязычными и иноязычными специалистами.

В статье анализируется языковая политика независимого Украинского государства в контексте обеспечения образовательной отрасли украиноязычными и иноязычными специалистами. Акцентируется внимание на конструктивном аспекте языковой политики, который определяется как один из самых главных стратегических направлений на пути к возрождению национального образования, исторического и культурного наследия, традиций украинского народа, а также свободного развития языков и культур национальных меньшинств.

Ключевые слова: языковая политика, независимое Украинское государство, образовательная отрасль, украиноязычные, русскоязычные иноязычные специалисты, конструктивное и деструктивное направления, национальные меньшинства.

Savoyska S. V. Constructive and destructive direction of language policy in the context of the education industry and Ukrainian-speaking another language specialists.

The article analyzes the language policy of the independent Ukrainian state in the context of the education industry and Ukrainian-speaking another language specialists. Focuses on the design aspects of language policy, which is defined as one with the most important strategic directions towards the revival of national education, historical and cultural heritage and traditions of the Ukrainian people, as well the free development of national languages and cultures of a national minority.

Keywords: language policy, an independent Ukrainian state, the educational sector, the Ukrainian-Russian-language foreign-language specialists, constructive and destructive direction, national minority.

Редько В. В.

РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ

У статті зазначено, що політична реклама значною мірою впливає на здійснення вибору в політиці. Охарактеризовано основні підходи до визначення